

R A Z P R A V E

Jasna Fischer

STROKOVNA ORGANIZACIJA TISKARJEV NA KRANJSKEM 1867—1914

V novembru 1867, torej še istega meseca, ko je bil sprejet zakon o društvih, se je v Ljubljani sestala skupina tiskarjev in sklenila ustanoviti svoje društvo. Pred tem je v Ljubljani že delovalo nekaj obrtniških in delavskih društev. Ta društva lahko razdelimo v dve skupini — v prvo štejem delavske podporne in bolniške blagajne, ki so delovale pri posameznih večjih podjetjih v Ljubljani, v drugo pa obrtniška društva, ki so predstavljala zadnje ostanke cehov in so bila v prvi polovici sedemdesetih let 19. stoletja vsa razpuščena, ter katoliško rokodelsko društvo, ustanovljeno aprila leta 1855.¹ Izobraževalno društvo tiskarjev je bilo v Ljubljani ustanovljeno dve leti pred delavskim izobraževalnim društvom, ki je bilo naslednjega četrto stoletja osrednje politično delavsko društvo v Ljubljani. Pobude za ustanovitev teh dveh društev pa niso bile enake in je zato tudi njun zgodovinski razvoj različen. Nimamo podatkov o njunih stikih ali celo sodelovanju. Vzrok je verjetno v tem, da je bilo društvo tiskarjev ves čas res samo izobraževalno in strokovno, brez političnih ambicij. Razredna in družbena zavest tiskarjev ni rasla iz njihove socialne ogroženosti, ampak jo je pogojevala izobrazba, ki so si jo pridobili ob delu v tiskarnah in na strokovnem izpopolnjevanju med potovanji po Evropi. Visoko družbeno zavest tiskarjev potrjujejo med drugim tudi podatki, da je bilo med prvimi prostovoljci, ki so odšli na pomoč vstajnikom v Bosno in Hercegovino leta 1875, tudi precej tiskarskih delavcev.² Dva med njimi, Miroslav Hubmajer in Karel Simončič, sta bila pred odhodom iz Ljubljane člana odbora izobraževalnega društva tiskarjev, prvi najprej zapisnikar in nato predsednik, drugi pa član društvenega odbora. Društvo tiskarjev je v svoji skoraj polstoletni dobi, ki jo obravnavam, spreminjalo svoje ime, širilo geografsko območje svojega delovanja — sprva je bilo zgolj ljubljansko, kmalu pa je vključilo tudi tiskarje iz drugih krajev kronovine Kranjske in je tako postalo deželno društvo — ves čas pa je dosledno izpolnjevalo naloge, ki si jih je zastavilo ob ustanovitvi in jih zapisalo v prvih društvenih pravilih, to je izobraževati svoje člane ter jim strokovno in materialno pomagati.

¹ Podrobneje so ta društva našeta v doktorski disertaciji Jasne Fischer, *Socialna in politična zgodovina delavskega gibanja v Ljubljani od začetkov do 1889*, tipkopolis, str. 104—108.

² Primerjaj Petko Luković, *Stališče Slovencev do vstaje v Hercegovini in Bosni in do bosensko-hercegovskega vprašanja v letih 1875—1878*, SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 19, Ljubljana 1977, str. 154—203.

Podatki, ki jih najdemo v literaturi v zvezi z ustanovitvijo prvega delavskega društva v Ljubljani, izobraževalnega društva tiskarjev, se nekoliko razlikujejo od ohranjenih arhivskih podatkov in podatkov v osrednjem strokovnem glasilu avstrijskih tiskarjev Vorwärts. Rudi Kyovsky brez navedbe vira navaja, da se je 24. novembra 1867 na pobudo Karla Rheina zbralo 13 črkostavcev in da so ustanovili društvo, ki naj bi se imenovalo izobraževalno društvo tiskarjev. 8. decembra istega leta je bil menda prvi občni zbor, na katerem so udeleženci razpravljali o društvenih pravilih in izvolili pripravljalni odbor, ki so ga sestavljali Anton Klein kot predsednik, Karel Rüting kot njegov namestnik, Karel V. Arleth kot tajnik, Maks Armič kot blagajnik in Ivan Kauč³ kot odbornik. Iz dopisa listu Vorwärts je razvidno, da se je 24. novembra 1867 zbralo 20 tiskarjev, ki so po daljši razpravi sklenili ustanoviti društvo, v katerega je takoj stopilo 13 članov. Izvolili so začasno vodstvo, v katerem so bili Karel Rüting, Anton Klein, Wolf in Karel Rhein. Vodstvo so zadolžili, naj izdela osnutek statuta ter obvesti tiskarje o ustanovitvi društva.⁴ Statut je bil sestavljen po vzoru pravil dunajskega tiskarskega društva. Vodstvo je za 8. december 1867 sklicalo posvetovalni občni zbor. V tem času je društvo štelo že 28 članov. Občni zbor je sprejel predložena pravila, jih sklenil natisniti v slovenskem in nemškem jeziku ter predložiti deželni vladi v potrditev. Obenem so na tem zboru izvolili vodstvo društva, ki so ga sestavljali predsednik Anton Klein, njegov namestnik Karel Rüting, prvi zapisnikar Karel V. Arleth, drugi zapisnikar Ivan Kovač ter blagajnik Maks Armič.⁵ O teh pripravah za ustanovitev društva leta 1867 v arhivih ni ohranjenih podatkov. Prvi podatek o snovanju društva najdemo v dopisu deželne vlade ljubljanskemu magistratu z obvestilom, da deželna vlada ni našla zakonske podlage za prepoved ustanovitve društva tiskarjev, da je potrdila pravila in prosi magistrat, da o tem obvesti predsednika odbora Kleina.⁶ Klein je nato 7. februarja 1868 obvestil magistrat, da bo javni ustanovni občni zbor društva 9. februarja 1868.⁷ O poteku tega zbora je Vorwärts objavil obširno poročilo.⁸ Zboru so poleg rednih članov, ki jih je bilo takrat v društvu 32, prisostvovali tudi podporni člani, med njimi deželni glavar Wurzbach, ljubljanski župan Etbín Costa, dr. Janez Bleiweis, Karel Dežman, Peter Grasselli, Ivan Gutmann, Friderik Keesbacher, lastnika tiskarn Jožef Blasnik in Otmar Bamberg, več profesorjev in predstavniki tiska.⁹ Zborovanje je odprl predsednik Klein z daljšim nagovorom, v katerem je poudaril predvsem pomen vzgoje tiskarjev, kar je bila tudi glavna naloga novega društva. Zborovanje sta nato pozdravila magistratni svetnik Gutmann in profesor Heinrich. Programska govora pa sta imela Avgust Dimitz in Karel Rhein.¹⁰ Dimitz je večino svojega govora posvetil pomenu združevanja in društev in poudaril, da se bodo z vzgojo in izobraževanjem izbrisale razlike med ljudmi in družbenimi stanovi. Ko je govoril o delavskem vprašanju, je opozoril na

³ Dejansko je bil to Ivan Kovač, ki je bil izvoljen v odbor tudi na ustanovnem občnem zboru 9. februarja 1868.

⁴ Vorwärts! z dne 28. novembra 1867.

⁵ Vorwärts! z dne 19. decembra 1867.

⁶ ZALj, enota MALj, reg. I, fasc. 708, dok. št. 1004 z dne 30. januarja 1868.

⁷ ZALj, enota MALj, reg. I, fasc. 708, dok. št. 1229 z dne 7. februarja 1868.

⁸ Vorwärts! z dne 27. februarja in 5. marca 1868.

⁹ ZALj, enota MALj, reg. I, fasc. 708, dok. št. 1326 z dne 12. februarja 1868.

¹⁰ Vorwärts! z dne 27. februarja in 5. marca 1868. Govora sta objavljena v celoti.

dva načina njegovega reševanja — na Schultze-Delitschevo načelo samopomoči in Lassalovo načelo državne pomoči. Za Lassalovo načelo je trdil, da sloni na nepravilnem poznavanju dolžnosti države. Priznal je, da je sicer pravica do dela po naravnem pravu neodtujljiva, vendar pa ni moč zahtevati dela od države. Zanj je Lassalovo načelo socialistično sanjarjenje. Nasprotno pa je o načelu samopomoči sodil, da je »edino upanja polno, ker črpa iz večnega vrelca človeškega življenja in ne iz sive teorije«. ¹¹ Na koncu je opozoril, da društvo ne sme biti specifično narodnostno obarvano, da morajo tiskarji gojiti znanje jezikov in da jim mora biti narodnostna ekskluzivnost tuja. Karel Rhein je govoril najprej o delavskem vprašanju: »Ne da se tajiti, da je delavski stan največji in najštevilnejši med stanovi; obenem je delavski stan najpomembnejši, saj je tisti, ki pridobiva naravne proizvode; je tisti, ki ustvarja industrijo; je tisti, ki pogojuje narodno blagostanje. In kljub temu svojemu velikemu pomenu ima delavski stan slab materialni položaj. Plemstvo, meščanstvo volita svoje predstavnike v ljudske zbere (Volksversammlungen, mišljeni so pač občinski in deželni zbori, op. J. F.), delavski stan nima nobenega; medtem ko delodajalci, tovarnarji večajo svoje premoženje, se nekateri delavci borijo za najnujnejše!« ¹² Poudarjeno pa se je govornik izognil razpravi, katero načelo — načelo samopomoči ali državne pomoči — je pravilna pot za rešitev delavskega vprašanja, zahteval je le, da se pohiti z reševanjem. Poudaril je, da mora delavski stan dobiti svoje zakonito zastopstvo. Zbrane je opozoril, da je moč delavcev v njihovem združevanju. Obenem pa se morajo delavci zavedati, da bo delavski stan imel politično prihodnost, ko bo dosegel potrebno politično zrelost. Prav zato je vzgoja tako pomembna. Svoj govor je končal s krajšim razmišljanjem o tiskarskem poklicu. Ob koncu zborovanja so na predlog Karla Rheina z javnim glasovanjem podaljšali mandat dotedanjemu odboru.

Že konec februarja 1868 se je sestel društveni odbor, da bi izdelal učni načrt za pouk tiskarjev. Sprejel je sklep, da bo poučeval Levstik dve uri tedensko slovenski jezik, Heinrich pa nemški. Poleg tega so sklenili prirejati poljudnoznanstvena predavanja z raznih področij. Pridobili so predavatelje za tečaje stenografije, aritmetike, knjigovodstva, zgodovine in etnografije, o ljudskem zdravju in prehrani. Obenem so sklenili, da je treba preučiti možnosti za ustanovitev društvene knjižnice. Sklepe tega sestanka so začeli uresničevati že v začetku marca s predavanjem ravnatelja višje realne šole Schreya o Morsejevem telegrafskem aparatu in o telegrafiji nasploh. ¹³ Dopis iz začetka aprila pa je poročal, da sta tudi Levstik in Heinrich pričela s tečaji slovenščine in nemščine, ki da so dobro obiskani. ¹⁴

Na izrednem občnem zboru društva v začetku aprila je bil za novega društvenega predsednika izvoljen lastnik tiskarne Jožef Blasnik. Ob tej priložnosti je k društvu pristopilo še 5 rednih in 9 podpornih članov. ¹⁵

V začetku junija je društvenemu odboru z drugim sklicem uspelo izvesti izredni občni zbor, čeprav je bilo tudi tokrat navzočih le 19 članov, ker po

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

¹³ Vorwärts! z dne 12. marca 1868.

¹⁴ Vorwärts! z dne 2. aprila 1868.

¹⁵ ZALj, enota MALj, reg. I, fasc. 708, dok. št. 3156 z dne 16. aprila 1863 in Vorwärts! z dne 30. aprila 1868.

društvenih pravilih za drugič sklicani občni zbor ni bila več potrebna dvo-tretjinska večina.¹⁶ Na dnevnem redu je bila obravnava vajeniškega vprašanja, predlog odbora za ustanovitev splošne bolniške, podporne, potovalne in invalidske ter vdovske blagajne, sprememba člena 7 društvenih pravil in volitve nekaterih novih članov odbora. Ob prvi točki dnevnega reda je zbor sprejel sklep, da morajo vajenci, ki jih sprejmejo v uk, imeti »višjo kot pa zgolj osnovno izobrazbo«. Ker se je društvo čutilo odgovorno za izobrazbo tiskarjev, je zahtevalo, naj tiskarne sprejemajo v uk samo tiste fante, ki imajo ustrezno izobrazbo, to je bodisi uspešno končano nižjo realno šolo ali pa temu ustrezni razred gimnazije. O tem sklepu je društvo obvestilo tiskarne. Zbor je potem razpravljal o predlogu odbora za ustanovitev splošne bolniške, podporne, potovalne, invalidske in vdovske blagajne. Osnovali naj bi jo na podlagi dotedanjih društvenih pravil s popravki, ki bi jih zahteval čas. Sklenili so, da ustanovijo takšno blagajno, in izvolili komisijo, ki je imela nalogo pregledati, ali društvena pravila ustrezajo. Na občnem zboru 5. februarja 1871 so sprejeli sklep o združitvi splošne bolniške, invalidske, potovalne in vdovske blagajne z izobraževalnim društvom tiskarjev. Njen blagajnik je postal član društvenega odbora.¹⁷ Zbor je sprejel tudi predlog spremembe sedmega člena društvenih pravil, ki je določal, da se poveča število članov društvenega odbora na sedem.¹⁸ Deželna vlada je že konec junija spremembo pravil potrdila.¹⁹

Od septembra 1868. leta pa do aprila naslednjega leta je bila za društveno življenje značilna živahna dejavnost, ki jo je sprožilo pismo 24 društvenih članov. V njem so zahtevali od odbora, da skliče občni zbor, na katerem bi se pogovorili o izboljšanju mezd. Na zboru 20. septembra so izvolili poseben komite. Po dogovorjenem načelu bi morali biti vanj izvoljeni iz vsake tiskarne po en stavec, dva tiskarja, izvoljeni pa so bili 4 stavci in 1 tiskar iz Kleinmayrjeve in Bambergove ter en tiskar iz Blasnikove tiskarne. S takšnim tarifnim komitejem pa društveni člani niso bili zadovoljni, želeli so nove volitve, vendar zaradi mnenja, da rezultat ne bi bil nič drugačen, pri tem niso vztrajali. Komite je v prvi polovici oktobra izdelal tarifni predlog in ga predložili vodstvu Kleinmayr-Bambergove tiskarne.²⁰ Iz dopisa v Vorwärtsu konec februarja 1869 je razvidno, da so v tiskarni Kleinmayr-Bamberg povišali mezde, kar je sprožilo živahno reakcijo in povzročilo, da je društveni odbor vzel ureditev tarifnega vprašanja v svoje roke. Pripravil je nove tarife, o katerih so razpravljali na občnem zboru 11. februarja 1869, sprejeli nekatere spremembe in jih predložili vodstvu tiskarn v potrditev. Predlog je bil sprejet v tako okleščeni obliki — mezde so dvignili s 14 na 16 krajcarjev — da tiskarji z njim niso bili zadovoljni. Ko je o tem razpravljal društveni odbor, je prevladalo stališče, da si vsega ni moč izboriti naenkrat. Člani so takemu stališču odbora ostro nasprotovali, zato je odbor predlagal, da bi izvolili poseben komite, ki bi skušal izgladiti spor, vendar so tudi ta predlog zavrnil, češ da tudi komite ne bi do-

¹⁶ Prvič je bil zbor sklican za 30. maj, navzočih je bilo le 21 članov. Vorwärts! z dne 4. junija in 18. junija 1868.

¹⁷ Vorwärts! z dne 27. aprila 1871.

¹⁸ Vorwärts! z dne 28. junija 1868.

¹⁹ ZALj, enota MALj, reg. I, fasc. 708, dok. št. 4599 z dne 7. junija 1868 in dok. št. 5281 z dne 30. junija 1868.

²⁰ Vorwärts! z dne 15. in 22. oktobra 1868.

segel nič več kot odbor. Pisec dopisa Vorwärtsu je obtožil svoje tovariše, da so s svojo neenotnostjo in pasivnostjo sami zakrivali ta neuspeh.²¹ Tarifno vprašanje je postalo ponovno aktualno leta 1872 in nato še leta 1874, reševali pa so ga prav tako malo učinkovito kot prvič.²²

Neuspešno reševanje tarifnega vprašanja v letu 1872 in 1873 je posredno vplivalo na odstranitev Maksa Armiča s položaja društvenega predsednika v januarju 1874. Konec leta 1873 je Vorwärts objavil nepodpisano poročilo o delovanju tiskarskega društva, ki je ostro napadalo takratnega društvenega predsednika Maksa Armiča, češ da je društvo pripeljal v takšno apatijo, da ni bilo več sposobno sklicati sklepčnega občnega zбора. V dopisu so mu očitali, da je le vsake štiri ali pet mesecev skliceval društvene sestanke, na katerih pa se bodisi sploh ni pojavil ali pa so morali ure dolgo čakati na njegov prihod. Prav tako pa ni dajal navodil svojemu namestniku, da bi le-ta mogel voditi te sestanke. K temu dopisu je redakcija Vorwärtsa pripisala, zakaj — če je res tako — potem posle društvenega predsednika ne prevzame njegov namestnik.²³ Ta napad na Armiča lahko bolje razumemo, če ga povežemo z njegovim neučinkovitim delovanjem pri reševanju tarifnega vprašanja leto poprej, leta 1872. Na rednem občnem zboru junija 1872 se je namreč oglasila proti njemu opozicija, ki jo je vodil Robert Wagner. Ta je takrat predlagal, da bi za novega predsednika društva izvolili Avgusta Puciharja, češ da je Armič sicer »privatno kot tovariš in prijatelj spoštovan in priljubljen, da pa za vodenje društva, pred katerim stojijo tako velike naloge, nima potrebne odločnosti.«²⁴ Wagnerjeva akcija ni uspela in Armič je bil kljub vsemu spet izvoljen za društvenega predsednika. Očitek, da Armič ni sposoben svojih lepih besed tudi uresničevati, se je pojavil še enkrat septembra istega leta.²⁵ Iz poročila, ki ga je podal predsednikov namestnik Valentin Arselin na rednem občnem zboru januarja 1874, je razvidno, da je neučinkovito Armičevo predsednikovanje spravilo društvo v težak položaj in da je vse leto 1873 društvu grozil razpust. Na tem zboru je bil za novega predsednika društva izvoljen V. Arselin.²⁶

Odnosi med slovenskimi in nemškimi člani društva so bili vse do sredine osemdesetih let 19. stoletja zelo občutljiva točka in niso bili nikoli dokončno urejeni. Podatkov o številu slovenskih in nemških članov je zelo malo. Iz poročil, ki navajajo podatke o članstvu, pa lahko sklepamo, da se je to razmerje ves čas spreminjalo, odvisno pač od nenehnega menjavanja članstva, ki je bilo v tem društvu dosti bolj nestalno kot na primer v delavskem izobraževalnem društvu.

Prvo poročilo, ki načenja ta problem, samo omenja, da »žal narodno vprašanje za naše kolege še ni popolnoma obvladano in tako se dogaja, da pogosto zapravljajo dragocen čas v malenkostnih prerekanjih«, namesto, da bi se zavedali, da je vendar vseeno, kdo govori nemški ali slovenski jezik, pomembno je,

²¹ Vorwärts! z dne 25. februarja in 8. aprila 1869.

²² Vorwärts! z dne 8. februarja in 12. septembra 1872, 15. maja, 29. maja in 25. decembra 1874.

²³ Vorwärts! z dne 27. decembra 1873.

²⁴ Vorwärts! z dne 8. februarja 1872.

²⁵ Vorwärts! z dne 12. septembra 1872.

²⁶ Arselin je v poročilu dejal, da »je nad glavami društva visel grozeč Damoklejev meč razpustitve«. Vorwärts! z dne 30. januarja 1874.

da se borijo za skupno blaginjo.²⁷ Manjša praska je spet odmevala na straneh Vorwärtsa spomladi leta 1873, ko je v zaključku dopisa nepodpisani pisec omenil, da je med slovenskimi in nemškimi člani društva »še vedno prevladujoč narodni ponos«.²⁸ Odgovor je bil oster, pisca so obtožili, da hoče ljubljansko društvo osramotiti v očeh tujih kolegov, da je njegovo pisanje provokacija, da dela iz muhe slona ter ga pozvali, naj »ne vnaša sporov med kolege, ki živijo v prijateljski harmoniji«.²⁹

Precej bolj resen pa je bil konflikt med nemškimi in slovenskimi člani društva, ki je izbruhnil poleti 1875. Omrtvičil je društveno življenje vse do aprila naslednjega leta in grozilo je, da bo društvo celo razpadlo. Sam povod je bil malenkosten. Ob tradicionalni proslavi Gutenbergovega dne so bila vabila, program in napisi natisnjeni v obeh jezikih, posebne praznične karte pa samo v slovenskem, in te so postale pravi kamen spotike. V dopisu, ki ga je objavil v Vorwärtsu, je Miroslav Hubmajer³⁰ pojasnjeval, da se je to zgodilo iz povsem tehničnih razlogov, ker so pri izdelavi teh kart gledali le na estetsko plat.³¹ Zaradi tega se dvajset nemških članov ni hotelo udeležiti društvene proslave s pojasnilom, da je »praznik imel čisto narodni značaj in je popolnoma izgubil značaj delavskega praznika, in ker so si prizadevali nas 'tujce' ne glede na vsa tovariška čustva popolnoma prezreti, se ga nismo mogli udeležiti«.³² Obenem je trinajst izmed prizadetih članov poslalo društvenemu odboru posebno izjavo, v kateri so ugotovili, da dogodki v društvu in zunaj njega dokazujejo, da veliko število društvenih članov sprejema odločitve na podlagi političnih in nacionalnih nazorov ob popolnem nepoznavanju društvenega smotra, in člane, ki jih »priljubljeno« imenujejo »tuje«, prezirajo, ker »nočejo podpirati političnih in narodnih separatističnih prizadevanj (Sonderbestrebungen), še več, na vsak način zahtevajo enakopravnost«. Trdili so, da so vsa njihova opozorila na te zablode in pozivi, da bodo samo s skupnimi silami lahko dosegli cilj, naleteli na gluha ušesa. Zato so sklenili, da se bodo povsem umaknili iz društvenega življenja »dokler se ne bodo drugi ljubljanski tovariši zedinili v sklepu . . . , da bodo naložno izločili narodne in politične obravnave iz društvenega življenja, priznali vse društvene člane v vsakem pogledu za enakopravne in to potrdili s svojim ravnanjem«.³³ Društveni odbor pa je ugotovil, da se v društvu »ne gojijo niti politične niti nacionalne tendence« ter da je očitek nemških članov neupravičen. Podpisniki izjave s tem odgovorom odbora niso bili zadovoljni, posebno ker je bil to odgovor »skrčenega« odbora — trije od sedmih članov odbora so bili namreč med prizadetimi — in so ga vrnili z obrobo pripombo, da odbor ni kompe-

²⁷ Vorwärts! z dne 23. novembra 1871.

²⁸ Vorwärts! z dne 28. marca 1873.

²⁹ Vorwärts! z dne 9. maja 1873.

³⁰ V začetku dopisa so inicialke F. H. Da je to res bil Miroslav (Fritz) Hubmajer, sklepam iz odgovora nemških članov na ta dopis, objavljen v Vorwärtsu z dne 6. avgusta 1875.

³¹ Hubmajer piše: »Toda vsakemu tipografu in litografu bo jasno, da bi bil velik problem pripraviti kaj elegantnega, lepega v obeh jezikih, torej se ima karta svoji sedanji obliki zahvaliti čistim estetskim osnovam.« Vorwärts! z dne 23. julija 1875.

³² Med temi člani so bili L. Späth, Ig. Raunacher, E. Spatzek, Conrad Preinssl, Ferd. Gogala, R. Kleindienst, C. Rütting, Ernst Müller, Karl Rosiak, A. Koširk, J. Pance, Herm. Sperling, J. Schroll, V. Arselin, T. Bautz. Vorwärts! z dne 23. julija in 6. avgusta 1875.

³³ Prav tam.

tenten za takšno pojasnilo.³⁴ O sporu so potem razpravljali na izrednem občnem zboru sredi julija 1875 in na njem sprejeli sklep, ki je grajal stališče trinajstih podpisnikov izjave, docela podprl in odobril postopek odbora ter ga pooblastil, da vse podobne dopise prezre. Na tem zboru sta odložila svoje funkcije dotedanji društveni predsednik Valentin Arselin in glavni blagajnik Ignac Raunacher, medtem ko je bilo mesto knjižničarja že nekaj časa prosto. Na novih volitvah je bil za novega društvenega predsednika soglasno izvoljen dotedanji prvi zapisnikar Miroslav Hubmajer.³⁵ Tako je na tem zboru zmagala slovenska stran in izvolila Hubmajerja, ki je bil za nemško stran povsem nesprejemljiva osebnost. V dopisu, ki so ga poslali nemški člani društva in njihovi slovenski simpatizerji, so namreč Hubmajerju očitali njegov nacionalizem, ki naj bi ga kazal ob vsaki priliki.³⁶ Z izvolitvijo Hubmajerja je bila zaprta vsaka pot za spravo, do katere bi lahko prišlo, če bi za predsednika izvolili nevtralno osebnost. Da je sprava bila možna, kažeta oba članka, Hubmajerjev in dopis nemških članov, saj sta se obe strani vendarle zavedali, da je sodelovanje nujno, če hoče društvo uspešno delovati.

Iz poročila z dne 10. septembra 1875 pa je razvidno, da je društvo nenadoma ostalo brez predsednika, ker se je Hubmajer umaknil in odšel v Hercegovino »nabirat si lovorike kot načelnik uporniškega topništva«. Pisec je ugotovil, da vlada v obeh taborih mir. »Nasprotniki (nemški tabor, op. J. F.) vztrajajo pri svojih stališčih in si premirje polnijo s prirejanjem prisrčnih večernih zabav, izletov in drugih veselic, medtem ko je v drugem taboru (slovenkem, op. J. F.) nesloga moči razkropljena na vse strani neba.«³⁷ To premirje je na spomlad 1876 pretrgala smrt namestnika društvenega predsednika Henrika Juška. Tako je 24. marca 1876 Vorwärts objavil daljše poročilo iz Ljubljane, v katerem nepodpisani pisec ugotavlja, da je društvo prespalo zimo, odbor je zapadel v omrtvelost in se ni niti potrudil zadovoljivo odgovoriti nemškemu članom društva ter jih je tako obsodil na brezdelje. Dopisovalec je zato ugotovil, da je jasno, da je nujna temeljita reorganizacija.³⁸ Pri tem naj opozorim, da je pisec očitno pozabil, da so dobrega pol leta prej zavrnili odgovor odbora, češ da ni kompetenten za reševanje spora. Poročilo, objavljeno konec marca 1876, je še podrobneje opisovalo nedelavnost društvenega odbora. Na rednem občnem zboru konec januarja namreč zaradi nesklepčnosti niso mogli izvoliti novega odbora in so volitve preložili na naslednji mesečni sestanek. Vmes pa so izvedli nekakšne poskusne volitve, kjer so imenovali kandidate za društveni odbor, ki so po mnenju pisca poročila bili možje, ki se jim lahko zaupa. Odbor pa po tem ni storil ničesar. Pisec je apeliral na slovenske in nemške člane, naj vendar uvidijo, da na takšen način društvo ne more več vegetirati.³⁹ Oba ta dopisa sta končno le pripomogla, da je društvo v začetku aprila imelo občni zbor. Na njem je po uvodnem delu v imenu članov, ki so prejšnje leto podpisali izjavo odboru, govoril Valentin Arselin ter objavil, da se dopisniki ponovno vključujejo v

³⁴ ZALj, enota MALj, reg. I, fasc. 859, dok. št. 9566 z dne 15. julija 1875 in Vorwärts! z dne 23. julija 1875.

³⁵ Vorwärts! z dne 23. julija 1875.

³⁶ Vorwärts! z dne 6. avgusta 1875.

³⁷ Vorwärts! z dne 10. septembra 1875.

³⁸ Vorwärts! z dne 24. marca 1876.

³⁹ Vorwärts! z dne 31. marca 1876.

društveno dejavnost. Zbor je soglasno izvolil Valentina Arselina za društvenega predsednika. Tokrat so tudi prvič volili posebej slovenskega in posebej nemškega zapisnikarja društva.⁴⁰

Arselin je nato uspešno vodil društvo vse do leta 1883, ko je ponovno izbruhnilo sovraštvo med slovenskimi in nemškimi člani. Spor je povzročil nekajmesečno razbitje društva in je odmeval po vsej monarhiji.

V počastitev 50-letnega delovnega jubileja Johanna Lindtnerja, stavca v Kleinmayrjevi in Bambergovi tiskarni, je društvo poleti 1883 priredilo slavnostni koncert s plesom. V poročilu o tej svečanosti je anonimen pisec⁴¹ ugotavljal, da se je proslava sprevrgla v slovensko nacionalno manifestacijo. Poroča je, da je prireditveni odbor odstranil zastavo tiskarjev, s katero je bila okrašena Gutenbergova slika in obesil slovensko trikoloro. Program je bil natisnjen v slovenskem in nemškem jeziku in nemški člani so pričakovali, da bodo nemške pesmi peli v nemškem jeziku, bili pa so razočarani, ker so jih peli le v slovenskem. Slavnostna govora sta imela v nemškem jeziku Arselin, v slovenskem pa Bonač. Pisca članka je bodla v oči prisotnost »angažiranih slovenskih apostolov dr. Vošnjaka in dr. Zarnika, poleg vrste narodnjaških uradnikov, duhovnikov, profesorjev in učiteljev«. ⁴² Predsednik prireditvenega odbora naj bi bil — po zatrjevanju pisca — ne dovolil predstavniku ljubljanskega delavskega izobraževalnega društva pozdraviti slavljenca v imenu delavcev, kajpada zaradi prisotnosti slovenskih politikov. Pisec se je spraševal, »ali je bil to resnični delavski praznik« in odgovoril: »Ne! Jubilej je moral biti le pretveza za nacionalna prizadevanja našega jezuitsko razpoloženega odbora, ki je skoraj skoprnel od sreče zaradi navzočnosti že omenjenih slovenskih voditeljev. Kaže, da proslava ni bila prirejena na čast jubilarantu, ampak na čast teh državnih poslancev, uradnikov in duhovnikov.« Zato je obtožil društveno vodstvo, da je pozabilo na svoje dolžnosti do članov, posebno nemških.⁴³

Odgovor na ta članek sta napisala v imenu društvenega odbora predsednikov namestnik Florijan Zeplihal in zapisnikar Ivan Pajk.⁴⁴ Piscu sta očitala, da je njegov članek popolnoma neresničen in nadaljevala: »Vsakemu našemu kolegu, ki je samo nekaj časa bival v Ljubljani in tukajšnje razmere malo поблиže pozna, postane jasno, da je samo sovraštvo do slovenske narodnosti diktiralo ta dopis... V našem društvu je 66 članov; od tega je v Kleinmayrjevi in Bambergovi tiskarni šest Nemcev iz Nemčije, šest nemških Avstrijcev, ostali 54 člani so slovenski Avstrijci. Samoumevno je, da pri tako znatnem številu slovenskih članov, pravzaprav domačih kolegov, praznik ne more prevzeti nemškega značaja; nihče ne more tiskarjem Kranjske očitati, da ne bi izpolnili svoje naloge, kadar gre za občno stvar, ji pomagati, jo podpirati. Nihče ni med kranjskimi kolegi vprašal, kakšne narodnosti so podpisani tiskarji. Tudi pri tem prazniku se je odbor trudil, da ne bi ranil nobene narodnosti; čeprav

⁴⁰ Vorwärts! z dne 14. aprila 1876.

⁴¹ Pozneje so obtožili Ignaza Raunacherja, da je napisal ta za slovenske tiskarje tako žaljiv članek. Glej Vorwärts! z dne 20. junija 1884.

⁴² Vorwärts! z dne 23. junija 1883. Slovenec navaja, da so se proslave poleg Vošnjaka in Zarnika udeležili še predsednik trgovinske zbornice J. Kušar, magistratni svetovalec Perona in več profesorjev realke in gimnazije. Slovenec z dne 5. junija 1883.

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ Vorwärts! z dne 13. julija 1883.

je večina članov Slovencev, je bil vendar prvi govor nemški.⁴⁵ Pojasnila sta, da barve — črna-rdeča-zlata, ki so krasile Gutenbergovo sliko, niso bile tiskarske, ampak nemške, česar odbor ni mogel dopustiti. Zdelo se mu je umestno sneti zlato barvo, kar pa nikakor ni isto kot obesiti slovensko trikoloro. Glede slovenskega petja pa sta pripomnila, da odbor pač ni mogel priskrbeti nemških pevcev, pevci, ki so jih dobili, pa so pripadali slovenskemu pevskemu društvu. Da pa so v program uvrstili tudi nemške pesmi, ni bila nikakršna »rafiniranost«, nikakršna »surova nevljudna žalitev nemškega elementa«, ampak prijateljska ustrežljivost do nemških kolegov. Predstavniki delavskega izobraževalnega društva ni mogel govoriti, ker ta govor ni bil uvrščen v program, ki so ga potrdile oblasti. Glede prisotnosti slovenskih državnih poslancev, uradnikov, učiteljev in duhovnikov sta pojasnila, da so bili vsi delničarji tukajšnjih tiskarn. Slavnosti se zaradi bolezni niso mogli udeležiti deželni predsednik, deželni glavar, ljubljanski župan in druge osebnosti. Na koncu sta ugotovila, da to pismo ne žali le časti društvenega odbora, ampak tudi čast ljubljanskih tiskarjev.⁴⁶

V avgustu je Vorwärts objavil še tri dopise iz Ljubljane, ki so hoteli dokazati resničnost trditev prvega poročila o poteku svečanosti v čast jubileja Johanna Lindtnerja.⁴⁷ Vsem je bilo skupno poudarjanje, da je bila slovesnost »demonstrativno narodnostno-slovenska«, da vlada v društvu narodnostna nestrpnost, da so slovenski člani narodni fanatiki, da celo nekateri slovenski člani že nekaj časa ne odobravajo več postopkov društvenega odbora in podobno. Slabo poslovanje odbora so ilustrirali s primerom, kako je odbor ravnal ob sprejemanju statuta, ki so ga društvu poslali z Dunaja, in ob volitvah delegata za dunajski tiskarski shod. Po teh poročilih naj bi odbor neresno jemal svojo nalogo, ko bi moral izenačiti društveni statut s poslanim. Ugotovili so, da bi to morali storiti vsi člani na občnem zboru. Odbor so obtožili, da članom ni hotel dati podrobnejših obvestil o obeh statutih. Prav tako so bili preglasovani, ko so predlagali, da bi statut prebrali na občnem zboru. Pri glasovanju o delegatu za shod tiskarjev na Dunaju, ki naj bi sprejel ta enotni statut za vsa tiskarska društva v državi, je zmagal predlog odbora, da zaradi pomanjkanja denarja društvo tokrat ne bo poslalo svojega delegata. V pismu, ki ga je 14 članov poslalo redakciji Vorwärtsa, pa so podpisani trdili, da so proti pošiljanju delegata na Dunaj glasovali iz drugih razlogov. Trdili so, da delegatu ne bi mogli dati potrebnih navodil, ker pač niso poznali vsebine statuta. Zadolžili so odbor, naj o tem obvesti Dunaj, ta pa tega ni storil. Za vse razprtije v društvu pa naj bi bili po njihovem mnenju krivi trije mladi fantje in tem naj bi se pustili vleči za nos tudi starejši možje.⁴⁸ Nemogoče je ugotoviti, koga so imeli v mislih.

Spor se je zaostрил na občnem zboru društva avgusta 1883, ko so iz društva izključili Ignaca Raunacherja, Johanna Pulka in Ferdinanda Kolhaneka. Po navedbah prizadetih nemških članov so Ignaca Raunacherja izključili iz društva z obtožbo, da je bil avtor poročila o proslavi Lindtnerjevega delovnega jubileja. Kolhanek je bil izključen, ker se je na nekem gostilniškem vrtu žalji-

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Vorwärts! z dne 3. in 10. avgusta 1883.

⁴⁸ Ta dopis so podpisali Adolf Richter, H. Höch, L. Werzak, Adolf Zwatz, L. Träger, W. Robida, Otto Veit, Rilko, F. Kolhanek, Ig. Raunacher, C. Riebe, Carl Rütting, Fr. Hengst in Herm. Sperling. Vorwärts! z dne 10. avgusta 1883.

vo in na demonstrativen način usedel na slovenski častnik, Johann Pulko pa zato, ker je žaljivo govoril o delovanju društva.⁴⁹ Po Kermavnerjevih navedbah naj bi bili izključeni, ker so »kršili odborovo prepoved uporabe narodnostnih emblemov na društvenih prireditvah«.⁵⁰ To gotovo ni točno. Bolj verjetno je, da so bili vsi trije izključeni zaradi žalitev, ki so bile v že omenjenem članku o Lindtnerjevem jubileju. To je razvidno iz poročila o poteku občnega zбора v Vorwärtsu konec septembra 1883. Na tem zboru je 21 prizadetih članov zahtevalo, da bi izključene spet sprejeli v društvo. Predlog je bil z veliko večino glasov zavržen. Slovenski člani so tedaj zahtevali, naj izključeni in drugi nemški člani vse članke, objavljene tako v Vorwärtsu kot v leipziškem Correspondentu, glasilu nemških tiskarjev, označijo za lažnive ter razkrijejo njihove avtorje. Nemški člani so odklonili preklic teh člankov, »ki popolnoma ustrezajo dejstvu«, prav tako pa tudi imenovanje dopisnikov. To je kot umazano podtikanje odločno zavrnil tudi urednik Vorwärtsa, ko je obiskal Ljubljano.⁵¹ Slovenec, ki je bil ves čas tega spora na strani slovenskih tiskarjev, je o obisku urednika Vorwärtsa Karla Högerja, ki je prišel v Ljubljano sredi septembra 1883, poročal: »Socijalistični agitator z imenom Höger, vodja dunajskih stavecev, prišel je včeraj v Ljubljano, menda stavcem Kleinmayrjeve tiskarne, ki so večidel tujci ali pa nemčurji, na pomoč. Ljubljansko tiskarsko društvo je bilo namreč izključilo tri stavce omenjene tiskarne, ker so delali društvu na kvar. Zdaj so pa ti stavci, katerim je vodja znani prusak Rütting, neki poklicali tega rovarja, da bi obdelali društvo, naj bi jih nazaj vzelo.«⁵² Högerjev poskus ni imel nobenega uspeha.⁵³ Da je bila trojka izključena iz društva zaradi pisanja v Vorwärts, potrjuje tudi notica v Slovincu, kjer piše, da so Nemci iz Kleinmayrjeve tiskarne »črnili naše tiskarje in opravljali jih in društvu pred svetom tako, da je bilo to primorano, tri glavne škodljivce Kleinmayrjeve tiskarne na občnem zboru izključiti iz društva in to prav po določbah pravil, da se sme izključiti, kdor dela društvu škodo.«⁵⁴

Ob vseh ponovnih poskusih za poravnavo so slovenski člani vztrajali, da je preklic teh člankov pogoj za ponoven sprejem izključenih tiskarjev. Tako je bil na občnem zboru v začetku decembra izvoljen tričlanski komite — sestavljali so ga Breskvar, Justin in Mikota — katerega naloga je bila, da se poveže z nemško manjšino in skuša doseči spravo. Ta komite je predlagal nemškemu tiskarjem, da izvolijo tri člane, ki bi z njimi sodelovali. Prvi sestanek pa je bil neuspešen, ker so slovenski člani menda »vedno znova in znova pogojevali ponoven sprejem treh izključenih s preklicem dopisov, ki so slikali njihovo svoj čas zelo ,tovariško obnašanje«. Tudi drugi sestanek konec decembra se je končal brez uspeha. Nemški člani komiteja so potem 1. januarja 1884 poslali društvu dopis, v katerem so poudarili, da je »ponoven sprejem treh izključenih ukaz nujnosti«, zahtevali so, naj se statutu doda posebno določilo, s katerim

⁴⁹ Vorwärts! z dne 20. junija 1884.

⁵⁰ Dušan Kermavner, Začetki slovenske socialne demokracije v desetletju 1884 do 1894, Cankarjeva založba, Ljubljana 1963, str. 24.

⁵¹ Vorwärts! z dne 12. oktobra 1883.

⁵² Slovenec z dne 15. septembra 1883.

⁵³ Primerjaj Kermavnerjevo pisanje o Högerjevem obisku v Ljubljani: Dušan Kermavner, Začetki slovenske socialne demokracije v desetletju 1884—1894, str. 24.

⁵⁴ Slovenec z dne 27. septembra 1883.

bi »enkrat za vselej naredili konec takšnim izključitvam« ter se odločili, da bodo počakali na občni zbor, ki naj bi ta spor rešil.⁵⁵ Ker zbor do sredine januarja še ni bil sklican, so 21. januarja poslali predsedniku društva Breskvarju ultimatum, v katerem so zahtevali, da občni zbor do konca meseca obravnava njihov dopis, teden dni nato pa so govorili z Breskvarjem še osebno, njegov odgovor pa je bil: »ali preklic ali pa ne bo ponovnega včlanjenja«. ⁵⁶ Vsaka stran je tako ostala pri svojem nespremenjenem stališču in nemški člani so 30. januarja 1884 ustanovili svoje novo društvo, ki se je imenovalo Podporno društvo tiskarjev na Kranjskem. Obenem z obvestilom o ustanovitvi novega društva so pozvali vsa tiskarska društva v monarhiji, naj stopijo z njim v podporno zvezo.⁵⁷

Slovensko društvo je imelo 10. februarja 1884 svoj redni občni zbor. Na njem niso obravnavali niti komentirali ustanovitve drugega tiskarskega društva v Ljubljani. Pač pa so sklenili, da bo društvo odpovedalo naročnino na Vorwärts z obrazložitvijo, da je »prejemal le hujskajoče dopise proti našim domačinom, opravičevanja in obramb naših pa nikdar«. Namesto tega lista je društvo za vsakega svojega člana naročilo strokovni list Tipografija, ki je izhajal v Zagrebu.⁵⁸ Ravnanje redakcije Vorwärtsa, češ da je objavljala le dopise nemškega tabora, je kasneje obsodil tudi dopisnik iz Prage, ker »da je v Vorwärtsu glasna le ena sprta stran in da odboru, kot so jim (to je članom praškega tiskarskega društva, op. J. F.) pisмено sporočili, ni uspelo objaviti odgovorov«. Redakcija Vorwärtsa pa je ta očitek zavrnila in pojasnila, da razen enega dopisa, ki ga je list tudi objavil, ni odbor ljubljanskega tiskarskega društva poslal uredništvu nobenega dopisa več.⁵⁹

Poziv novoustanovljenega tiskarskega društva sorodnim društvom v monarhiji, naj stopijo z njim v podporno zvezo, je bil uspešen. Že pred ustanovitvijo tega društva je Slovenec poročal, da je »dunajska zadruga tiskarjev odpovedala ljubljanski medsebojnost«. Slovenec je to komentiral: »Naši zaradi odpovedi ne bodo čisto nič na škodi, kajti tisti novci, ki bi jih imeli na Dunaji dobiti, dajo se jim lahko iz domačega zaklada pri odhodu iz Ljubljane in zaklad bo pri tem leto za letom lepe novce na boljsem.«⁶⁰ Še enkrat se je k temu povrnil mesec dni kasneje, ko je zapisal, da bo »odpoved našim tiskarjem le na korist, kajti Ljubljana je glavno torišče na Laško potujočih tiskarjev. Naših ljudi vsako leto ne hodi več nego po dva kvečjemu po trije na Dunaj in preko Dunaja dalje. Nemcev gre pa na leto za letom preko 70 do 80 skozi Ljubljano, kjer je vsakdo podporo dobil, na Laško.«⁶¹ Po ustanovitvi novega društva januarja 1884 pa je še nekaj društev v Spodnji Avstriji pretrgalo podporno zvezo s slovenskim društvom in se povezalo z nemškim.⁶² Grenka pilula za nemško društvo pa je bila zavrnitev, ki jo je prejelo od praškega tiskarskega društva z obrazložitvijo, da je že v podporni zvezi s tiskarskim društvom na Kranjskem.⁶³ Sledila je ostra polemična praska med praškim in ljubljanskim nemškim druš-

⁵⁵ Vorwärts! z dne 8. februarja 1884.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ Dobeseden prevod besede »Gegenseitigkeit« je »vzajemnost«. Prav tam.

⁵⁸ Slovenski narod z dne 13. februarja 1884.

⁵⁹ Vorwärts! z dne 18. julija 1884.

⁶⁰ Slovenec z dne 5. oktobra 1883.

⁶¹ Slovenec z dne 5. novembra 1883.

⁶² Vorwärts! z dne 24. maja 1884.

⁶³ Prav tam.

tvom. Skupno vsem člankom nemških tiskarjev je ponavljanje starih obtožb, opravičevanje in utemeljevanje njihovih odločitev.⁶⁴ Praški dopisnik pa je v dveh člankih povsem odobral in zagovarjal stališča in ravnanje slovenskih tiskarjev. Obenem je v imenu svojega društva predlagal, da bi o sporu med ljubljanskimi tiskarji in o tem, ali so spodnjeavstrijska tiskarska društva pravilno ravnala, ko so prekinila vzajemno zvezo s slovenskim društvom in se povezala z nemškim, razpravljali na shodu tiskarjev. Pravila praškega društva takšnega ravnanja niso dovoljevala in praški dopisnik je trdil, da ista določila veljajo tudi za vsa druga društva, ki so pristopila k skupnemu statutu tiskarskih društev, sprejetem leta 1883.⁶⁵

Ker je bilo očitno, da takšna časopisna polemika ne bo prinesla rešitve, so vsi sprejeli predlog praškega društva, da primer obravnavajo na skupnem shodu delegatov vseh društev. Shod je bil v Pragi 7. in 8. septembra 1884. Podporno društvo tiskarjev na Kranjskem je poslalo na shod svojega delegata Hermana Sperlinga, slovensko društvo pa sta zastopala Zeplihal in Legat.⁶⁶ Na shodu sta se obe sprti strani pobotali. V časopisnih poročilih pa ni moč zaslediti podatka, ali je nemška stran preklicala sporne članke. Nemško podporno društvo tiskarjev na Kranjskem je bilo razpuščeno, njegovi člani pa so se spet pridružili staremu društvu.⁶⁷

Po tem zadnjem in hkrati najostrejšem sporu so se odnosi med nemškimi in slovenskimi člani uredili in nimamo več podatkov, da bi se podobni problemi ali celo krize ponavljali. Ne nazadnje je dokaz o urejenih odnosih tudi sklep, sprejet na občnem zboru leta 1885, da bo začelo društvo objavljati tiskana dvojezična letna poročila, ki so potem redno izhajala vse do leta 1919. Žal niso vsa ohranjena, saj manjkajo za leta 1886, 1889 in 1891.⁶⁸ V njih so bili objavljeni najpomembnejši dogodki preteklega leta ter zelo natančni obračunski podatki o društvenem finančnem poslovanju, pa tudi podatki o volitvah v društveni odbor, o gibanju članstva s poimenskimi sezname, o delovanju društvene knjižnice. Tako so ta poročila izvrsten vir, s pomočjo katerega lahko sledimo razvoju društva.

Z ustanavljanjem tiskarskih delavnic zunaj Ljubljane se je širilo tudi društveno delovanje. Sprva so bili v društvu včlanjeni le tiskarji iz Ljubljane, od leta 1879 pa tudi tiskarji iz Novega mesta. Leta 1899 so se vanj vključili tiskarji iz Kranja, naslednje leto tiskarji iz Kamnika, leta 1903 iz Postojne in Kočevja, leta 1906 iz Krškega, zadnji pa leta 1910 tiskarji iz Idrije.⁶⁹ Zaradi razširjenega delovanja je društvo večkrat dopolnjevalo in spreminjalo svoja pravila in ime. Leta 1879 se je preimenovalo v Društvo tiskarjev, kamnopicsev in kamnotiskarjev na Kranjskem. Leta 1895 so ponovno dopolnjevali pravila in odtlej se je

⁶⁴ Vorwärts! z dne 20. junija in 1. avgusta 1884.

⁶⁵ Vorwärts! z dne 7. junija in 18. julija 1884.

⁶⁶ Vorwärts! z dne 29. avgusta in 10. oktobra 1884, Rdeči prapor z dne 30. septembra 1908.

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ V bibliografijo Štefke Bulovec Bibliografija slovenskega tiskarstva 1868—1968 se je vtihotapila napaka. Bulovčeva navaja, da so izšla Letna poročila društva tiskarjev, kamnopicsev in kamnotiskarjev na Kranjskem za leta 1887, 1888, 1890, 1892, 1893 in 1894 ter Letna poročila društva tiskarjev na Kranjskem za leta 1895—1904. V NUK hranijo v fondu »Društva« tudi tiskana poročila za obdobje 1905—1919.

⁶⁹ Glej tiskana letna poročila, sezname članov za omenjena leta.

imenovalo Društvo tiskarjev na Kranjskem; to ime je obdržalo vse do konca prve svetovne vojne.⁷⁰

Podatke o številu članov tiskarskega društva imamo do začetka izhajanja tiskanih poročil le za pet let, to je za leta 1868, 1873, 1875, 1881 in 1883. Ob ustanovitvi leta 1868 je bilo včlanjenih v društvo 32 tiskarjev. Poleg njih je bilo v društvu še 18 do 20 podpornih članov. To so bili deželni predsednik Conrad, deželni glavar Wurzbach, ljubljanski župan Etbin Costa, dr. Janez Bleiweis, Karel Dežman, Peter Graselli, Ivan Gutmann, lastnika tiskarn Josef Blasnik in Otmar Bamberg, finačni direktor Felsenbrunn, šolska ravnateljca Smolej in Schrei, profesorja Heinrich in Kozina, dr. Keesbacher, zgodovinar Avgust Dimitz in še nekateri ugledni ljubljanski meščani.⁷¹ Na občnem zboru društva sredi aprila 1868 je pristopilo še 5 rednih in 9 podpornih članov.⁷² Naslednji podatek imamo za leto 1873, ko se je število članov gibalo med 42 in 46.⁷³ Leta 1875 je štelo društvo 40 članov.⁷⁴ O številu članov potem vse do konca sedemdesetih let ni več podatkov. Leta 1881 se je število članov povzpelo na 57 rednih in 5 podpornih v Ljubljani in 5 rednih v Novem mestu. Leta 1883 je bilo v društvo včlanjenih 67 rednih in 6 podpornih članov, naslednje leto pa 74 v Ljubljani in 4 v Novem mestu.⁷⁵ V kasnejših letih društvo ni imelo več podpornih, ampak samo še redne in častne člane, med njimi dolgoletnega društvenega zdravnika dr. Josefa Derča, lastnike večjih ljubljanskih tiskarn oziroma tiskarne same, Ottomarja Bamberga st., Rudolfa Millitza, Blasnikove naslednike, Katoliško in Narodno tiskarno ter dva še živeča ustanovitelja društva Antona Kleina in Ivana Kovača.⁷⁶ Iz objavljenih seznamov v letnih poročilih lahko potem sledimo gibanju članstva vse do leta 1918. Podatki, ki jih navajam, so podatki o številu članov ob koncu koledarskih let. Značilnost društva tiskarjev je bila namreč velika mobilnost njegovega članstva, saj se je v letu dni zamenjalo tudi do polovice članov.

1887:	66 članov	1902:	127 članov
1889:	66 "	1903:	143 "
1890:	72 "	1904:	139 "
1892:	74 "	1905:	149 "
1893:	83 "	1906:	154 "
1894:	84 "	1907:	162 "
1895:	85 "	1908:	179 "
1896:	85 "	1909:	175 "
1897:	98 "	1910:	183 "
1898:	103 "	1911:	196 "
1899:	102 "	1912:	185 "
1900:	105 "	1913:	181 "
1901:	117 "	1914:	126 "

⁷⁰ ZALj, enota MALj, reg. I, fasc. 1079, dok. št. 24 990 z dne 11. novembra 1894 in dok. št. 2757 z dne 27. januarja 1895.

⁷¹ Vorwärts! z dne 20. februarja in 27. februarja 1868.

⁷² ZALj, enota MALj, reg. I, fasc. 708, dok. št. 3156 z dne 16. aprila 1868 in Vorwärts! z dne 20. aprila 1868.

⁷³ Vorwärts! z dne 30. maja 1873.

⁷⁴ Slovenski narod z dne 16. julija 1875.

⁷⁵ Vorwärts! z dne 20. februarja 1885.

⁷⁶ Tiskana letna poročila, sezname članov.

Iz tabele vidimo, da je število članov počasi, toda vztrajno naraščalo in doseglo vrh v letu 1911, ko je bilo v njem včlanjenih 196 tiskarjev, stavcev in drugih delavcev v tiskarnah. Opazneje pa je začelo padati v prvem letu prve svetovne vojne, še hitreje v naslednjih, dokler se ni v letu 1917 spet pričelo počasi dvigati in je v letu 1919 doseglo predvojno raven.⁷⁷

Številčna šibkost članstva pa nam ne daje prave podobe o pomenu društva. Podatki o premoženju društva nam kažejo precej popolnejšo sliko. Kapital, s katerim je društvo razpolagalo, je bil precej velik in se je v letih od 1871 do 1914 podvanajsteril, leta 1912, ko je bilo društveno premoženje največje, pa je bil v primerjavi z l. 1871 celo sedemnajstkrat večji. Leta 1871 se je tiskarska splošna bolniška, invalidska, potovalna in vdovska blagajna združila s tiskarskim društvom z osnovnim kapitalom 1000 goldinarjev in že naslednje leto se je to premoženje s prispevki članov in spričo majhnih izdatkov, ki so jih imeli, skoraj podvojilo, ter je znašalo 1974 goldinarjev.⁷⁸ To premoženje je potem vse do leta 1912 stalno raslo, čeprav ne več s tako skokovito naglico. Denar se je stekal v blagajno iz članarin, daril, od leta 1881 pa tudi od denarnih kazni, ki so jih morali plačevati člani, če so neupravičeno izostali z društvenega sestanka.⁷⁹ Z leti pa so se vedno bolj večali tudi dohodki društva od obresti na denar, ki je bil naložen v bankah in v vrednostnih papirjih.

Iz tabele, ki prikazuje naraščanje društvenega premoženja, je razvidno, da je le-to zelo hitro raslo do leta 1886, in sicer za najmanj 3,5 % in največ 52 % letno. Pozneje je bila ta rast bolj umirjena, nikoli večja od 11 %. Trikrat, v letih 1901, 1903 in 1904, se je premoženje celo nekoliko zmanjšalo zaradi gospodarske krize, ki je dosegla vrhunec leta 1902 in tudi tiskarskim delavcem ni prizanesla. Po tem letu pa se je rast nadaljevala vse do leta 1913, ko se je začelo premoženje hitreje zmanjševati, leta 1913 za 8,8 % in leta 1914 celo za 22,8 %. Društvo je imelo svoj denar naložen v vrednostnih papirjih in sicer v avstrijski papirni renti in premijskem posojilu mesta Szegedin ter v hranilnih vlogah v Kranjski hranilnici in Mestni hranilnici ljubljanski.

1871	1 297 goldinarjev	1896	16 579 goldinarjev
1872	1 974 "	1897	17 098 "
1873	2 264 "	1898	17 228 "
1874	3 076 "	1899	17 484 "
1876	4 043 "	1900	17 554 "
1877 (prvo polletje)	4 360 "	1901	17 156 "
1879	5 690 "	1902	17 779 "
1881	6 373 "	1903	17 555 "
1883	6 600 "	1904	17 148 "
1885 (približno)	8 000 "	1905	17 723 "
1886	9 061 "	1906	18 279 "
1887	9 473 "	1907	18 768 "
1888	10 046 "	1908	19 785 "
1889	10 902 "	1909	19 917 "
1890	11 481 "	1910	21 442 "

⁷⁷ Leta 1915 je društvo imelo 83 članov, leta 1916 75 članov, leta 1917 80 članov, leta 1918 123 članov, leta 1919 pa jih je bilo od 240 175 iz Kranjske.

⁷⁸ Vorwärts! z dne 28. marca 1873.

⁷⁹ Vorwärts! z dne 24. junija 1881.

⁸⁰ V letu 1899 so začeli navajati podatke o društvenem premoženju v kronah, zaradi lažje primerjave pa jih sama navajam tudi naprej v goldinarjih.

1891	12 746	"	1911	21 813	"	
1892	13 446	"	1912	22 341	"	
1893	15 004	"	1913	20 373	"	
1894	15 659	"	1914	15 723	"	81
1895	16 374	"				

V društvu so razmišljali, kako bi ta denar investirali. Leta 1898 je član Artur Jean predlagal, da bi društvo začelo graditi družinske stanovanjske hiše. Društveni odbor je o predlogu razpravljal in pripravil skupaj z Jeanom podrobnejši načrt, kako bi zidali hiše s poceni stanovanji za društvene člane. O tem predlogu so razpravljali na izrednem občnem zboru marca 1899 in ga zavrnili, češ da bi članom omejevali svobodo, hkrati pa bi društvo lahko imelo tudi materialno škodo, če bi po morebitni izselitvi člana stanovanja dalj časa ostajala prazna. Artur Jean tudi leta 1900 ni dobil podpore za svojo zamisel, da bi društvo ustanovilo delavsko tiskarno. Anton Štrekelj je menil, da je med člani prevladal strah, da bi društvo izgubilo svoje imetje, in upravičeno ugotovil, da sta bili sprejeti odločitvi nespametni, saj je društvo čez dve desetletji ob valutni reformi svoje imetje dejansko izgubilo.⁸²

Odbor je vsako leto predlagal višino članarine, ki so jo člani na rednem občnem zboru potrdili in hkrati določili, kakšen odstotek od nje bo v tekočem letu namenjen za posamezne dejavnosti društva. Tako se je članarina delila na šest vnaprej določenih deležev, in sicer za bolniško, invalidsko, vdovsko, sirotninsko, brezposelno in potno ter izobraževalno blagajno. Iz prvih dveh so izplačevali bolniške in invalidske podpore. Iz vdovske blagajne so izplačevali pogrebne in do vključno leta 1901 enkratne podpore vdovam, tega leta pa so sklenili, da bodo začeli vdovam svojih umrlih članov izplačevati redne mesečne podpore po določbah, ki so jih lahko sprejemali in spreminjali samo na rednih občnih zborih.⁸³ Sredstva sirotninske blagajne so bila namenjena osirotelim otrokom članov tiskarskega društva do izpolnjenega 14. leta. Iz brezposelne in potne blagajne so člani dobivali podporo za strokovna potovanja in če so bili brezposelni ter ob selitvah. Iz izobraževalne blagane so plačevali naročnine za strokovne in druge časnike, članarino zvezni organizaciji na Dunaju, potne stroške delegacijam na tiskarskih shodih ter jubilejne nagrade in darila. Iz vseh blagajn pa so skupno krili t. i. upravne stroške. Mednje so sodile najemnine za poslovni prostor društva in knjižnice ter letne nagrade predsedniku, računovodji, blagajniku društvenega odbora in knjižničarju. Od leta 1879 do vključno leta 1890 so plačevali tudi društvenega zdravnika, ki je bil ves ta čas dr. Josef Derč. Februarja 1890 pa so na rednem občnem zboru sklenili, da bodo ukinili mesto društvenega zdravnika, ker so bile leta 1888 ustanovljene obvezne bolniške blagajne po zakonu o bolniškem zavarovanju delavcev. Člani so menili, da jim zadostuje zdravniška pomoč, zagotovljena pri okrajnih bolniških blagajnah.⁸⁴ V letu 1899 so v Ljubljani uresničili sklep zveznega shoda tiskarjev

⁸¹ Podatki so povzeti iz društvenih poročil ljubljanskemu mestnemu magistratu in iz tiskanih letnih poročil društva.

⁸² Tiskana letna poročila za leto 1898, str. 5, 1899, str. 4, in 1900, str. 5, ter Anton Štrekelj, Organizacija grafičnega delavstva v Sloveniji — Črtice iz njene zgodovine (1867—1938), Ljubljana 1939, str. 29.

⁸³ Tiskano letno poročilo za leto 1901, str. 4.

⁸⁴ Tiskano letno poročilo za leto 1890, str. 7.

v Gradcu iz leta 1898 o ustanovitvi breplačnih posredovalnic za delo, ki bi iskale in posredovale delo in zaposlitev brezposelnim članom tiskarskih društev v Avstriji. Tudi to dejavnost so financirali iz dohodkov društva. Leta 1896 so se izdatki društva delno razbremenili zaradi ustanovitve Dobrodelnega društva grafičnega delavstva v Ljubljani. Namen društva je bil podpirati in obdarovati člane, ki so to pomoč potrebovali, njihove sirotele otroke in vdove ter grafične delavce, ki so bili na potovanju.⁸⁵

Od sredine devetdesetih let dalje je društvo uspešno sodelovalo tudi pri reševanju tarifnega vprašanja. Leta 1896 je bila prvič izvoljena društvena tarifna komisija, ki so jo člani društva vsako leto volili skupaj z društvenim odborom. Štela je od 3 do 7 članov. Tarifna pogajanja so vodile posebej imenovane tarifne komisije za vso avstrijsko polovico habsburške monarhije. Predlog za nove tarife so morali z glasovanjem sprejeti člani vseh društev. Prvič so bile tako določene tarife sprejete leta 1896 in so veljale do leta 1906, drugič pa od leta 1906 do 1914. Leta 1899 sta bila ustanovljena v Ljubljani Društvo lastnikov tiskarn na Kranjskem, na Dunaju pa Državno društvo avstrijskih lastnikov tiskarn. To je olajšalo tarifna pogajanja in sploh urejanje odnosov med delodajalci in tiskarskimi delavci, ker so tarifne komisije urejevale spore s predstavniki obeh društev in ne več s posameznimi lastniki tiskarn.⁸⁶

Najtežja in najdaljša pogajanja o novih mezdah tiskarskih delavcev so bila hkrati zadnja pred razpadom Avstro-Ogrske. Veljavnost starega mezdnege cenika se je iztekla decembra 1913 in pogajanja za njegovo obnovev so se začela novembra 1913. Trajala so ves mesec, ne da bi dosegli sporazum. Grozila je uvedba breztarifnega stanja, zato so tiskarski delavci predlagali začasni mezdni cenik. Lastniki tiskarn ga niso sprejeli in začeli so odpuščati delavce. Zgledu drugih tiskarnarjev v Avstriji so v začetku decembra sledili tudi nekateri lastniki tiskarn na Kranjskem.⁸⁷ Delavci, ki niso bili odpuščeni, pa so začeli stavkati, zato so lastniki tiskarn postopno le priznali začasni mezdni cenik in preklicali odpovedi, sredi decembra najprej Narodna in Učiteljska tiskarna, nato pa do druge polovice januarja 1914 še druge. S posredovanjem dunajske vlade je bil sredi februarja 1914 sklenjen nov enoten avstrijski tiskarski tarifni pravilnik.⁸⁸

Društvo tiskarjev v Ljubljani je od svoje ustanovitve dalje vzdrževalo živahne stike z drugimi tiskarskimi društvi v Avstro-Ogrski in drugod po Evropi. Z njimi so jih vezali trdni in skrbno negovani stanovski tovariški odnosi. Tiskarji v Avstro-Ogrski so si takoj po ustanovitvi svojih strokovnih društev začeli prizadevati, da bi smeli ustanoviti zvezo tiskarjev, ki bi njihova društva tesneje povezovala. Takšen sklep so sprejeli na prvem prostem shodu tiskarjev na Dunaju avgusta leta 1868. Za uresničitev tega sklepa so si prizadevali vse do leta 1874, a sta notranji ministrstvu na Dunaju in v Budimpešti

⁸⁵ Anton Štrekelj, Organizacija grafičnega delavstva v Sloveniji, str. 29.

⁸⁶ Prav tam, str. 31.

⁸⁷ Delavce so odpustile naslednje tiskarne: J. Blasnikovi nasledniki, Katoliška tiskarna, Ig. pl. Kleinmayr in Bamberg, Narodna tiskarna, Dragotin Hribar, Učiteljska tiskarna in Zadrúžna tiskarna v Ljubljani, Anton Slatnar v Kamniku, Tiskovno društvo v Kranju in I. Kranjca nasledniki v Novem mestu. Glej tiskano letno poročilo za leto 1913, str. 13.

⁸⁸ Podrobno poročilo o tarifnih pogajanjih je objavljeno v tiskanem letnem poročilu za leto 1913, str. 10—16.

večkrat zavrnili potrditev pravil zveze.⁸⁹ Do leta 1894, ko je avstrijska vlada naposled dovolila ustanovitev zveze tiskarskih društev v avstrijski polovici monarhije, so tiskarji prirejali redne proste shode — vseh je bilo dvanajst in sicer leta 1868 na Dunaju, leta 1869 ponovno na Dunaju, leta 1870 v Budimpešti, leta 1871 v Pragi, leta 1872 v Brnu, leta 1873 v Gradcu, leta 1884 v Pragi (to je bil hkrati sedmi in osmi shod), leta 1886 v Linzu, leta 1888 v Gradcu, leta 1890 v Celovcu, zadnji pa leta 1892 na Dunaju. Na shode je svojega delegata praviloma pošiljalo tudi ljubljansko društvo. Le trikrat se delegati iz Ljubljane shodov niso udeležili. Leta 1869 je društvo imenovalo za delegata Karla Rheina, ki ni mogel na shod zaradi zadržanosti. Za četrti zbor v Pragi leta 1871 delegate sploh niso imenovali, za shod v Brnu naslednjega leta pa so delegirali kar člana društva v Brnu.⁹⁰

Z vrsto tiskarskih društev v monarhiji je bilo društvo v vzajemni podporni zvezi. Imamo pa podatke o vzajemnosti tudi z društvi zunaj Avstro-Ogrske. Leta 1877 je sklenilo pogodbo z italijanskimi tiskarji, leta 1880 z društvom v Oslu, leta 1883 z društvom v Beogradu in leta 1885 z društvom v Københavnu. Te pogodbe so zagotavljale bolniško zavarovanje in prispevke za potovanja članov.⁹¹ Omembe vreden je tudi podatek, da je leta 1882 ljubljansko društvo moralno in materialno podprlo stavkajoče dunajske tiskarje. Najprej jim je oktobra poslalo vzpodbudno brzojavko, decembra nakazalo še 100 goldinarjev denarne pomoči.⁹² 1. januarja 1889 je bil uresničen sklep, ki so ga tiskarji sprejeli 1888. leta na shodu v Gradcu, da namesto pogodb o vzajemnosti med posameznimi društvi uveljavijo skupno enotno pogodbo o vzajemnosti.

Leta 1894 je pripravila posebna komisija tiskarjev na Dunaju osnutek pravil Zveze avstrijskih društev tiskarjev in sorodnih poklicev. Notranje ministrstvo jih je potrdilo maja in v decembru 1894 je bil na Dunaju ustanovni zbor zveze, ki mu je prisostvoval društveni predsednik Jožef Pavliček kot delegat tiskarjev iz Kranjske. Uradno je zveza začela delovati 1. januarja 1895.⁹³ Imela je redna zborovanja, sprva vsako drugo leto, nato pa vsako tretje. Drugi zbor je bil maja leta 1896 v Pragi, naslednji avgusta 1898 v Gradcu, nato septembra 1901 na Dunaju, avgusta 1904 v Innsbrucku, septembra 1907 na Dunaju, septembra 1910 v Brnu, zadnji, osmi redni zbor pa septembra 1913 v Krakovu. Vseh zborov so se udeležili tudi predstavniki društva tiskarjev na Kranjskem. Praviloma je bil delegiran predsednik društvenega odbora. Ljubljansko društvo se je vključilo tudi v razpravo o obliki organizacije zveze, ki so se razvemale po letu 1900. Njegovi člani so ves čas zavračali idejo o preosnovanju zveze in ustanovitvi državnega društva tiskarjev, ki naj bi nadomestilo dotedanjo federativno ureditev zveze, ki so jo sestavljala kronovinska društva.⁹⁴

⁸⁹ Anton Štrekelj, Organizacija grafičnega delavstva v Sloveniji, str. 25—26.

⁹⁰ Delegati so bili naslednji: leta 1868 Karel V. Arleth, leta 1870 Benedik, leta 1872 Kleer iz Brna, leta 1873 Maks Armič, leta 1884 Herman Sperling, Zepihah in Legat, leta 1886 in leta 1888 Valentin Arselin, leta 1890 Luka Breskvar in leta 1892 Valentin Arselin.

⁹¹ Tiskano letno poročilo za leto 1894, oris 25-letne zgodovine društva in Vorwärts! z dne 13. novembra 1885.

⁹² Vorwärts! z dne 27. oktobra in 15. decembra 1882.

⁹³ Anton Štrekelj, Organizacija grafičnega delavstva v Sloveniji, str. 26.

⁹⁴ Prav tam, str. 27.

Ko ocenjujemo skoraj petdesetletni razvoj in delovanje društva tiskarjev v Ljubljani, lahko ugotovimo, da je bilo res samo strokovno, izobraževalno in podporno, brez političnih ambicij. V prvem obdobju so se njegove sile pač preveč drobile in izčrpavale v dolgotrajnih narodnostnih sporih, da bi društvo lahko postalo resnejša politična sila. Verjetno je prav v tej politični pasivnosti treba iskati vzrok, da ne najdemo nobenih podatkov o stikih ali celo sodelovanju z drugim delavskim društvom v Ljubljani, z delavskim izobraževalnim društvom, vse do njegovega prostovoljnega razpusta v letu 1892, čeprav imamo podatke, da so bili tiskarji včlanjeni tudi v to društvo. Vendar pa je društvo vsekakor odigralo pomembno vlogo v strokovni organiziranosti tiskarjev na Kranjskem. Doseglo je namen in izpolnilo cilje, ki so si jih zadali in postavili njegovi ustanovitelji.

Zusammenfassung

DIE FACHORGANISATION DER DRUCKER IN KRAIN IN DEN JAHREN 1867—1914

Der Bildungsverein der Drucker war als erster Fachverein der Arbeiter in Slowenien nach umfangreichen Vorbereitungen in der zweiten Hälfte des Jahres 1867 im Februar 1868 gegründet worden. Zuerst beschränkte sich die Tätigkeit des Vereins nur auf Ljubljana. 1879 schlossen sich Drucker aus Novo mesto (Rudolfswerth), 1899 Drucker aus Kranj (Krainburg), im folgenden Jahr Drucker aus Kamnik (Stein), 1906 die aus Krško (Gurkfeld) und 1910 als letzte Drucker aus Idrija (Idria) an. Weil sich die Tätigkeit des Vereins immer weiter ausbreitete, ergänzte er öfters seine Statuten und änderte seinen Namen. Im Jahr 1879 änderte er seinen Namen in »Verein der Drucker, Steinmetzen und Steindrucker in Krain« um, seit dem Jahr 1895 aber nannte er sich »Verein der Drucker in Krain« und behielt diesen Namen bis ans Ende des ersten Weltkrieges bei. Bei seiner Gründung zählte der Verein 32 Drucker als Mitglieder. Die Zahl der Mitglieder nahm in der Zeit zum ersten Weltkrieg von Jahr zu Jahr langsam, aber beständig zu und erreichte seine höchste Mitgliederzahl im Jahr 1911, als er 196 Drucker als Mitglieder umfaßte. Der Verein war zwar zahlenmäßig schwach, er besaß aber ein relativ großes Vereinsvermögen, das in den Jahren von 1871 bis 1914 um das Zwölfwache vergrößert wurde, von rund 1300 Gulden auf 15 700 Gulden, die in Banken deponiert und in Wertpapieren angelegt waren. Die Beziehungen zwischen den slowenischen und deutschen Vereinsmitgliedern bildeten bis in die Mitte der achtziger Jahre des 19. Jahrhunderts einen empfindlichen Punkt. Diese Beziehungen wurden bereits in den Jahren 1871 und 1873 erwähnt. Ein ernster nationaler Konflikt legte im Jahr 1875 das erste Mal das Vereinsleben für einige Monate lahm. Bei seiner Wiederholung im Jahr 1883 aber hatte er die Spaltung des Vereins zur Folge, und zwar in den alten slowenischen und den neugegründeten deutschen Verein. Dieser Streit wurde erst beim Treffen österreichischer Drucker in Prag im Jahr 1884 beigelegt. Eine Lösung der Tarifffrage nahm der Verein bereits in seinem Gründungsjahr und später noch in den Jahren 1872 bis 1874 in Angriff. Doch war diesem Bemühen kein Erfolg beschieden. Erfolge wurden erst in den neunziger Jahren erzielt, als sich alle österreichischen Druckervereine bei der Lösung dieser Frage vereinten. Der Verein der Drucker unterhielt schon seit seiner Gründung lebhaft Kontakte zu anderen Druckervereinen in Österreich-Ungarn und in anderen Ländern Europas. Mit einer Reihe von Druckervereinen standen sie in wechselseitiger Verbindung und unterstützten sich in ihrer Arbeit. Delegierte des Vereins von Ljubljana nahmen an der Mehrzahl der freiwillig einberufenen Versammlungen der Drucker in der österreichischen Hälfte der Monarchie in der Zeit zwischen den Jahren 1868 und 1892 teil sowie an allen verbindlichen Versammlungen des Bundes österreichischer Vereine der Drucker und verwandten Berufe, der Ende 1894 gegründet wurde.